

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Altarinvigningen i Björksta 1349

Liedgren, Jan

Fornvännen 1977, 165-167

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1977_165

Ingår i: samla.raa.se

Altarinvigningen i Björksta 1349

Av Jan Liedgren

I Bergianska biblioteket, som ingår i Vetenskapsakademiens bibliotek, finns en handskreven foliovolym med sign. H VI:3.3 n. 3. Den innehåller avskrifter av konstitutioner och andra handlingar rörande Uppsala universitet 1595–1693, handlingar från riksdagen 1600, om consistorium generale 1624 (bl.a. prästerskapets svar 22/3 1624, egenhändigt undertecknat av Petrus Kenicius och 11 präster från Uppsala stift) och om den skotske teologen Johannes Duræus 1637 (bl.a. egenhändigt brev från denne till Olavus Laurelius). Vidare finnas där de s.k. Rudbeckii kyrkostadgar, prästmöteshandlingar från Västerås september 1688, ett av Johannes Rudbeckius egenhändigt undertecknat exemplar av protokollet och domen 30/6 1624 över Ericus Niurenus samt ett originalbrev från Johan Skytte 31/10 1627 till Petrus Kenicius m.m. Sist i volymen finns en 1600-talsavskrift av den latinska texten av S:t Eriks liv och mirakler. Inhäftad i denna finns en liten lapp, där biskop Olavus Laurelius i Västerås skrivit:

"De ossibus S. Olavi regis et martyris et de sindone S. Erici regis et martyris

De mensa Domini, de ligno crucis

De S. Catharina.

Anno Domino M CCC XLIX sabbatho proximo post octavas Martini Episcopi, maius altare ad Ecclesiam Byrckestad consecratum per venerabilem patrem et Dominum Egisium Episcopum Arosiensem, Et recondebantur reliquiæ in eodem altari infrascriptæ, videlicet de mensa Domini, de cruce S. Andreae, De ossibus S. Olavi regis et martyris, De sindone S. Erici regis et martyris, et de S. Catharina."

Den senare delen lyder i översättning: "År 1349 lördagen näst efter Mårten Biskops oktav (d.v.s. 21 november) har högaltaret i Björksta kyrka invigts av den vördige fadern och herren Egisl, biskop i Västerås, och föl-

jande relikter inlades dolt i altaret, nämligen av Herrens bord, av S:t Andreas' kors, av konungen och martyren S:t Olofs ben, av konungen och martyren S:t Eriks sindal och av S:ta Karin."

Förlagan till avskriften har förmodligen varit ett pergamentsblad med ungefär denna text, som påträffats i Björksta gamla altare och, kanske vid visitation, företetts för biskop Laurelius. Kanske återge de första raderna i hans uppteckning texten på de pergamentsremсор, som varit fästade vid de omnämnda relikerna. Man observerar, att invigningsnotisen talar om en relik "de cruce S. Andreae", medan i första stycket uppräknas en relik "de ligno crucis", utan personattribuering, vilket vanligen syftar på Kristi kors. Om biskop Laurelius rätt avskrivit den supponerade remsan, kan det tänkas, att denna varit fragmentarisk och att "S. Andreae" bör suppleras. – Den sist omnämnda relikten hänför sig till S:ta Catharina av Alexandria.

Biskop Laurelius är inte den förste, som avskrivit det gamla dokumentet i Björksta, men hans läsningar äro de bästa. Något äldre och mera känd är följande minnesanteckning, som, tydligen år 1645, införts av kyrkoherden i Tortuna Ericus Laurentii Schultunensis i Tortuna kyrkas ministerialbok 1638–1753 (sign. C 1, Uppsala landsarkiv), överst på fol. 28 v:

"Notandum, quod altari diruto in Ecclesia Biörkstadiana invenerere pyxidem æneam deauratam, qua recondebantur pro ejus ætatis superstitione reliquiæ aliquæ, quibus præter schedas particulares addebatur et talis, quæ ita habet. Literæ erant obsolete et lectu difficiles. Anno Domini M.CCC.XLIX sabbatho primo post octavas misericordias Domini, fuit majus altare cum Ecclesia Biörkestadiana consecratum per Venerabilem patrem Dominum Egistum Episcopum Arosiensem, et recondebantur reliquiæ in eodem altari infra scriptæ videlicet

de Mensa Domini, de curce S. Andreae, de ossibus S. Olavi Reg. Z. Miraculosi et de S. Katharina. dubitatum est de sindone S. Eriki Reg. Z. Miraculosi."

En avskrift härav, vidimerad i Tortuna prästgård 30 april 1711 av dåvarande kyrkoherden Olaus L. Hillberg, är inhäftad i Palmskiöldska saml. vol. 287, pag. 469, UUB, och denna är i sin tur avskriven av Elias Palmskiöld på följande blad (pag. 471). Ännu en 1700-talskopia finns i Nordinska saml. vol. 1003, fol. 103 r, UUB. Texterna i Palmskiöldska samlingen ha utnyttjats av Olof Grau för hans Beskrifning öfver Wästmanland 1754 (Grau 1754, s. 633; nytryck 1904, s. 489), som i sin tur i korthet refereras i Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige, band I (1859), s. 204. Grau har därvid översatt notisens berättande text och avtryckt lappens latinska text från 1349 i dess korrupta och interpolerade form från 1645. Det torde särskilt böra framhållas, att dess datering "post octavas misericordias Domini" är sakligt omöjlig, medan Laurelius datering "post octavas Martini Episcopi" verkar fullt korrekt.

Notisen från 1645 har emellertid några intressanta uppgifter. Den berättar, att man vid rivning av altaret i Björksta funnit en förgylld kopparask (pyxis), där relik och flera skrivna lappar (schedas) påträffats, varav endast en, med ålderdomlig och svårläst skrift, återges. Detta passar väl in på det ovan gjorda antagandet, att Laurelius även avskrivit de små pergamentslappar, som varit fästa vid de enskilda relikerna. Grau har, icke orimligt, antagit, att det gamla altaret måst rivs som följd av den åskeld, som den 11 juli 1617 drabbade Björksta kyrka och dess torn och dokumenter. Åsklaget omtalas ej blott av olika traditionskällor utan också i en skrivelse till Kungl. Maj:t 8 augusti 1617 av biskop Olaus Stephani Bellinus och kapitlet i Västerås, såsom Gunnar Ekström påpekar i Västerås stifts herdaminne I:2 (1949), s. 732 f. Eftersom Björksta kyrkoräkenskaper börja först 1647, synes tidpunkten för fyndet i altaret ej kunna närmare dateras.

Originell är uppgiften om Eriksrelikens art. Det ovanliga ordet *sindon* förekommer i Nya

Testamentets grekiska grundtext och i Hieronymus' latinska översättning, Vulgata, i två sammanhang. Dels användes det i Marc. 14:51 om den lätta tygklädnad, som bars av ynglingen, som flydde från Getsemane örtagård, dels användes det av alla synoptikerna (Matth. 27:59, Marc. 15:46, Luc. 23:53) om det tygstycke, vari Josef av Arimathea svepte Jesu kropp vid gravläggningen. Ordet brukas även i Vulgatas text av Gamla Testamentet: i Jesaja 3:23 i en uppräknning av olika dyrbarheter, i Ordspråksboken 31:24, om fina "skjortor" och i Domareboken 14:12-13, där Simson slår vad om 30 tunikor och 30 *sindones* för lösningen av gåtan om lejonet och honungen.

I den alfonsinska texten av Birgittas Revelationes finner man det latinska ordet *sindon* tre gånger. Hon låter typiskt nog ej Josef av Arimathea utan Jesu moder svepa honom *in sindone munda* (Rev. VII:15, ed. Bergh s. 168), men hon använder uttrycket även i två andra sammanhang, om insvepnings av en fiol (Rev. IV:100) och av en nyckel (Rev. IV:132, i fsv. ed. Klemming placerad efter I:49).

I den vid 1300-talets slut tillkomna fornsvenska översättning av Birgittas uppenbarelse återges *sindon* på alla tre ställena med *sindal*, och samma ord synes (liksom i danskan) ha använts vid översättning av synoptikernas berättelse om Josef av Arimathea. Det förekommer i varje fall i den berättelse om Jesu lidande, som är tryckt i Svenska Medeltidspostillor 2, s. 20, och likaså i Nicodemi Evangelium (Klosterläsning s. 394; Svenska Medeltidens Bibelarbeten II, s. 388-389).

Ordet *sindal* är ett lånord från kontinenten. En rad belägg anföres i Söderwalls Ordbok över svenska medeltidsspråket (med Supplement) och i Svenska Akademiens Ordbok (band 25, 1969). I svenskt sammanhang förekommer *sindal* tidigast i det testamente, som biskop Henrik av Linköping upprättade 27/8 1283 i Accon i Heliga Landet; i den latinska, urkunden hade man kanske väntat sig den medeltidslatinska formen *cedallum* eller liknande, men den använda ordformen bör troligen snarare betraktas som

fransk än fornsvensk. Under 1300-talet synes ordet ha betecknat ett tunt omönstrat siden, till skillnad bl.a. från den praktvävnad, som kallades baldakin.

Flera exempel finnas på att relikier varit insvepta i silkes- eller sidentyg. En del av de sidentyger, som bevarats i S:t Knuts skrin i Odense och i S:t Eriks skrin i Uppsala, (Geijer 1954, 1964 och 1970) böra till sin karaktär och funktion väl ha motsvarat det begrepp, som man i äldre nordisk medeltid gjorde sig om det *indon* eller *indal*, vari Josef av Arimathea svepte Jesu kropp. Benämningen på relikien i Björksta passar väl in i detta idésammanhang. Men det torde vara fåfängt att spekulera över dess ursprung från något visst av de bevarade sidenstyckena i S:t Eriks skrin.

På Jesu tid synes *indon* emellertid ha avsett ett linnetyg, och i de svenska bibelöversättningarna från 1526 till 1917 återges det grekiska ordet med linnekläde. Av linne är också den relik, som förvaras i Capella della Santa Sindone i katedralen i Turin och säges vara Jesu svepning. Relikien fanns redan 1385 i Västeuropa, men traditionens uppgift,

att den förut förvarats i Konstantinopel och dessförinnan i Palestina har (enl. Sv. Dagbl. 10 okt. 1977) nyligen bekräftats genom pollenanalys. Väven skall vara av en förmedeltida typ, som är känd från Främre Orienten, och man planerar att undersöka dess ålder med kol 14-metoden.

Referenser

- Ekström, G. 1949. *Västerås stifts herdaminne*. I:2. Västerås.
- Geijer, A. 1954. Textilierna i S:t Eriks skrin (i: *Erik den helige*, red. B. Thordeman. Stockholm.)
- 1964. *Textila skatter i Uppsala domkyrka*. Uppsala.
- 1970. Art. Siden i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid XV*. Malmö.
- Grau, O. 1754. *Beskrifning öfwer Västmanland med sine städer, härader och socknar*. Västerås.
- Klosterläsning. *Sv. fornskriftsällskapets samlingar* 22. Sancta Birgitta, *Revelaciones* bok VII, utg. av Birger Bergh. *Sv. fornskriftsällskapets samlingar ser II*, 1967.
- Svenska medeltidens bibelarbeten I—II. *Sv. fornskriftsällskapets samlingar* 26.
- Svenska medeltidens bibelarbeten. *Sv. fornskriftsällskapets samlingar* 23.

Die Weihe des Hochaltars in Björksta im Jahre 1349

In der Bibliothek der schwedischen Akademie der Wissenschaften hat der Verfasser neulich in einem Handschriftband einen Zettel gefunden, wo Olavus Laurelius (Bischof von Västerås 1647—1670) eine Notiz von der Weihe im Jahre 1349 des Hochaltars der Kirche Björksta (zwischen Västerås und Uppsala) abgeschrieben hat. Bei der Weihe sind einige Reliquien im Altar versteckt worden, u.a. eine "de sindone S. Eri regis et martyris". Das seltene Wort *indon* braucht die Vulgata (wie der Griechische Urtext) in den synoptischen Evangelien von dem Tuch, worin das Leichnam Jesu von Josef von Arimathæa eingehüllt wurde. Die heil. Birgitta von Vadstena (gest. 1373) braucht in ihren Offenbarungen (Revela-

tiones) *indon* in der selben Bedeutung. Die altschwedische Übersetzung der Offenbarungen und des neutestamentlichen Textes haben *indon* mit *indal* wiedergegeben, was einen dünnen Seidenstoff bezeichnet und in den westeuropäischen Sprachen (mlat. *cendallum* etc.) übernommen worden ist. Im Schrein des Heiligenkönig Eriks in Uppsala finden sich mehrere seidene Gewebe. Die Reliquie in Björksta dürfte aus einem von diesen herausgeschnitten sein.

Teol. dr
Jan Liedgren
Ehrenstrahlsvägen 8
161 55 Bromma